

УДК 025.31-026.452:[026:37](477-25)ДНПБУ

Л. М. Ушакова,

мол. наук. співроб. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

РЕТРОСПЕКТИВНА КОНВЕРСІЯ КАРТКОВИХ КАТАЛОГІВ І СТВОРЕННЯ ІМІДЖ-КАТАЛОГУ: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті розглянуто питання ретроспективної конверсії карткових каталогів і створення імідж-каталогу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: електронні каталоги, карткові каталоги, автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи, ретроконверсія каталогів, імідж-каталог, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського.

Постановка проблеми. Сучасна бібліотека – це складна інформаційна система, компонентами якої є як традиційні, так і новітні підсистеми. Важливе місце серед новітніх підсистем бібліотеки займає електронний каталог (ЕК), який є не лише ядром автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (АБІС), а й усього інформаційного середовища бібліотеки «нового покоління», на базі котрого формуються сучасні сервіси. Створення ЕК, який повною мірою відображав би зміст бібліотечного фонду, – актуальне завдання для будь-якої бібліотеки. Адже він сприяє максимально оперативному і точному пошуку інформації, дає змогу організувати діяльність установи на якісно новому рівні, підвищити ефективність і комфортність праці співробітників. Крім того, така інформаційна підсистема забезпечує зручний спосіб опрацювання й зберігання бібліографічних даних і обмін ними. Повною мірою це стосується й ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Електронний каталог є складовою довідково-пошукового апарату (ДПА) ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Він поєднує в собі функції алфавітного, систематичного й предметного каталогів. Засновано електронний каталог у 2003 р. з використанням АБІС «MARC-SOL», з 2006 р. записи створюються в програмному забезпеченні САБ ІРБІС. Завдяки його функціонуванню користувачі отримують вільний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки, адже ЕК розкриває склад і зміст фонду бібліотеки та слугує для реалізації багатоаспектного пошуку і відбору документів, необхідних для наукової, практичної, навчальної діяльності, відображення та зберігання відомостей як про кожне видання загалом, так і про його складові частини.

Сьогодні електронний каталог ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відображає надходження літератури за останнє десятиліття. У ньому представлено понад 68 000 БЗ документів (без аналітичних записів). У той же час фонд бібліотеки становить понад 573 000 документів, відображених у Системі каталогів і картотек обсягом понад 1,5 млн карток. Відсутність в ЕК відомостей про значну частину фонду ускладнює автоматизацію бібліотечно-інформаційних процесів (організацію

електронної доставки документів, автоматизацію замовлення літератури, книговидачі тощо), що негативно впливає на якість надання інформаційних послуг користувачам. Після переходу на автоматизоване опрацювання всього вхідного потоку документів, перед працівниками бібліотеки постало питання про переведення в машиночитну форму карткових каталогів на ретроспективний фонд.

Більшість наукових бібліотек мають досить значні фонди, що й донині залишаються невідображеними в ЕК. Поточна каталогізація, на якій зосереджено всі зусилля відділів наукового опрацювання документів, не залишає ні часу, ні людських ресурсів для ретрокаталогізації. Навіть у тих бібліотеках, де автоматизація процесів припала на кінець 80-х років, не завжди є власний ЕК, що відображає весь фонд [2]. Тому й сьогодні питання ретрокаталогізації або ретроспективної конверсії карткових каталогів залишається відкритим. Зважаючи на досвід інших бібліотек, можна сказати, що обидва ці шляхи наповнення ЕК досить ефективно доповнюють один одного. Обидві технології знайшли широке відображення в численних публікаціях таких вітчизняних і зарубіжних науковців: М. Вершиніна [2], Г. Кисловської [3], В. Колеснікової [4], З. Стерехової [7], А. Стукалової [8].

Метою статті є обґрунтування вибору технології ретроспективної конверсії карткових каталогів і наступного створення імідж-каталогу як проміжного етапу організації електронного каталогу бібліотеки, висвітлення проблем, які виникають на цьому шляху, а також способів їх розв'язання.

Основна частина. Перетворення карткових каталогів в електронний вид здійснюється для підвищення якості інформаційного обслуговування користувачів і забезпечення охорони бібліографічних даних. Для цього застосовуються різні технологічні підходи. До основних належить клавіатурне введення інформації з каталожних карток безпосередньо в ЕК, а також переведення каталожної картки спочатку в цифрову форму, тобто створення її іміджу з подальшим розпізнаванням (або без нього) і модифікацією в машиночитний бібліографічний запис. Ця технологія називається «ретроспективна конверсія», або «ретроконверсія».

Ретроконверсія – це фахова промислова технологія перетворення інформації, що зберігається на паперових носіях, в машиночитну форму зі створенням електронної бази даних. Вона є однією з важливих частин автоматизованої технології в бібліотеці. Мета здійснення ретроконверсії – поповнення ЕК бібліографічними даними про ретроспективні фонди й розширення можливості переходу на сучасні форми обслуговування читачів. Також важливим її завданням є приведення довідково-пошукового апарату бібліотеки у відповідність з фондами, зокрема й організація його перевірки [8].

Саме таку технологію вибрала ДПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Бібліотека зупинилася на такому порядку проведення конверсії з кількох причин:

- по-перше, він гарантує досить високу якість майбутнього ЕК;

- по-друге, забезпечується можливість введення документів в ЕК не тільки за картками ЦАК, а й першочергового електронного опрацювання найбільш запитуваних видань.

Незважаючи на її трудомісткість, дослідивши особливості функціонування сучасних технологій [4], ми переконалися в правильності вибраного нами напряму і пріоритетів розвитку. Від ретроконверсії очікувалися такі результати:

- надання повного, широкого і більш оперативного доступу до інформації про склад і зміст фонду бібліотеки;
- поліпшення бібліотечного сервісу;
- збільшення кількості звернень до ретроспективного фонду;
- вирішення проблеми неминучої втрати каталожних карток, яка призводить до виходу видань з обігу;
- забезпечення збереження фондів;
- підвищення ефективності роботи МБА та ЕДД, що передбачає надання повної інформації про наявність документів у бібліотеках системи тощо.

Конверсію було вирішено проводити в хронологічному порядку до року впровадження автоматизованого опрацювання нових надходжень. Центральний алфавітний каталог документів українською й російською мовами (ЦАК), з якого почалася ретроконверсія, приблизно на 50 % складається з каталожних карток Всесоюзної книжкової палати, оформлених з дотриманням усіх вимог тогочасних стандартів, які мають детальні індекси УДК, предметні рубрики, розкривають зміст збірників і багатотомних видань тощо, а тому є досить цінними в інформаційному плані. Другу його частину становлять картки, текст яких набрано на друкарській машинці або написано рукою.

Під час сканування карткових каталогів постає закономірне запитання: чи вилучати з цього процесу каталожні картки з описами нових надходжень, які вже відображено в повноцінному електронному каталозі, що ведеться з 2003 року? З одного боку, це варто було б робити, щоб не допустити дублювання даних в імідж-каталозі та електронному каталозі, з іншого, вилучення «нових» карток перед скануванням і їх повернення на місце після завершення роботи потребувало б великих трудовитрат. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було ухвалено рішення допустити дублювання, щоб не збільшувати трудомісткість процесу, а отже, і термін його виконання. Натомість під час підготовки каталогів до сканування відбулося їх суцільне технічне редагування, у результаті якого було вилучено понад 23 000 додаткових карток на співавторів, редакторів тощо. Таке рішення було ухвалено з огляду на час створення каталогів (орієнтовно 1945 р.), через що багато карток оформлено неправильно. Це, у свою чергу, могло ввести в оману користувачів і значно утруднити замовлення необхідних документів. Крім того, було ліквідовано розділи «про нього» як такі, що не відповідають сучасним уявленням про організацію алфавітних каталогів.

Оцифрування каталогу було здійснено ТОВ «Електронні архіви України». Після тестового сканування певного обсягу каталогу, фахівцями бібліотеки було переглянуто готові файли та оцінено якість роботи, що задовольнила висунуті вимоги. Роботу було продовжено, і слідом за ЦАК скановано ще два абеткові каталоги – документів іноземними мовами і Філії № 1. У результаті було створено 230 000 копій карток, які стали основою для організації імідж-каталогу.

Імідж-каталог (ІК) – один із найбільш ефективних засобів ретроконверсії карткових каталогів бібліотек, що мають великий ретрофонд (тобто такий фонд, який не відображено в повноцінному електронному каталозі), та є електронною моделлю традиційних «паперових» каталогів, побудованою на основі оцифрованих (відсканованих) образів каталожних карток. Його структура ідентична структурі карткового каталогу. Тобто, імідж-каталог – це перехідний етап на шляху до створення повноцінного ЕК. Процес створення ІК передбачає кілька етапів:

- відбір матеріалу;
- редагування каталогу перед скануванням;
- сканування карткового каталогу;
- отримання сканованих образів і перевірка їх якості.

У разі виявлення неякісно відсканованих карток, проводиться повторне сканування. Після цього створюється БД імідж-каталогу на основі розпізнавання образів каталожних карток і організується імідж-каталог.

До безперечних переваг імідж-каталогу належить збереження цифрового образу бібліографічної картки, яка має історичну цінність. Головними недоліками імідж-каталогу є те, що:

- пошук необхідної інформації відбувається в процесі послідовного перегляду карток;
- рукописні каталожні картки і рукописні позначки не завжди розпізнаються, що призводить до втрати даних.

Процес розпізнавання тексту карток не дає абсолютного результату – через їх поганий стан або низьку якість друку не весь текст розпізнається або частина тексту розпізнається неправильно, можливі випадки, коли текст картки взагалі не розпізнається. Якщо не забезпечити резервний пошук за роздільниками, то неякісно розпізнані картки взагалі не буде віднайдено в ІК. Саме тому від такого різновиду пошуку можна відмовитися лише за умови абсолютної якості розпізнавання, що практично є недосяжним [5]. Також варто зазначити, що в деяких випадках пошук відомостей за роздільниками може бути набагато ефективнішим, ніж пошук за словами тексту. Крім того, чимало користувачів до цього часу вважають за краще шукати інформацію старим способом, тобто за роздільниками, і у нас немає жодних підстав позбавляти їх цієї можливості [1].

Імідж-каталог є складовою частиною інформаційно-пошукової системи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Його обсяг становить понад 170 000 записів, представлених у вигляді електронних копій карткових абеткових каталогів:

- центрального абеткового каталогу документів українською й російською мовами (містить бібліографічні записи на книги, брошури, альбоми, атласи, а також інші матеріали, що опрацьовуються як книги, не відображаються в інших спеціальних каталогах і зберігаються як у центральному книгосховищі, так й у філії (з 2000 р.) незалежно від того, на яких носіях інформації їх представлено);

- каталог філії;

- абеткового каталогу документів іноземними мовами (містить бібліографічні записи книг, брошур, альбомів, атласів, а також інших матеріалів, що опрацьовуються як книги. Складається з рядів, організованих за графікою (кирилиця й латиниця) без поділу на мови.

Імідж-каталог не містить відомостей про такі спеціальні види документів, як дисертації та автореферати дисертацій. У ньому представлено тільки основні картки (на першого автора або назву твору, якщо авторів більше трьох).

ІК дає змогу здійснювати пошук і замовлення видань, котрі не відображено в електронному каталозі. При цьому він не поповнюється новими надходженнями (інформація про них, незалежно від року публікації, відображається винятково в ЕК). Останнє поповнення карткових каталогів, що знайшло своє відображення в ІК, здійснено в серпні 2013 р. Пошук в імідж-каталозі, як і в будь-якому картковому каталозі, здійснюється за роздільниками, у межах роздільника – методом послідовного перегляду карток.

Оскільки перетворення карткових каталогів в іміджингову систему перебуває поки що на початковій стадії, своє завдання ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вбачає в узагальненні такого досвіду, що, на нашу думку, допоможе зацікавленим бібліотекам оптимізувати роботу в цьому руслі, враховуючи свої можливості й конкретні місцеві умови.

Висновки. Загалом можна сказати, що застосування електронного каталогу дає змогу бібліотеці створити повний автоматизований технологічний цикл «шляху документа» і «шляху користувача». Це сприяє підвищенню якості послуг та допомагає забезпечити функціонування книгозбірні на рівні вимог сьогодення.

Таким чином, трансформація карткових каталогів у машиночитну форму, надання інформації в електронному вигляді – це не данина моді, а реальність. Саме тому для сучасної бібліотеки важливо знайти оптимальне співвідношення у використанні паперових і електронних ресурсів, що дасть їй можливість гармонійно розвиватися і дбайливо зберігати свій фонд, завдяки якому вона має змогу оперативно та повно задовольняти потреби користувачів.

Список використаних джерел

1. *Бродовский А. И.* Создание имидж-каталогов в ГПНТБ России средствами ИРБИС / А. И. Бродовский // Науч. и техн. б-ки. – 2009. – № 8. – С. 5–16.
2. *Вершинин М. И.* Электронный каталог: проблемы и решения : учеб.-практ. пособие / М. И. Вершинин. – СПб. : Профессия, 2007. – 231 с.

3. *Кисловская Г. А.* Ретроспективная конверсия карточных каталогов / Г. А. Кисловская. – М. : Либерей-Библиоформ, 2009. – 144 с.

4. *Колеснікова В.* Ретроспективний електронний каталог бібліотечного фонду наукової бібліотеки: перспективні можливості та проблеми створення / В. Колеснікова // Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника: історія і сучасність : доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф., м. Львів, 28–30 жовт. 2010 р. / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника. – Л., 2010. – С. 31–36.

5. *Литвиненко Н.* Имидж-каталог – новый информационный ресурс на основе программного обеспечения ИРБИС / Н. Литвиненко // Науч. и техн. б-ки.– 2012.– № 6. – С. 13–17.

6. *Соколинский Е. К.* Приоритеты в библиографии, ретроконверсии / Е. К. Соколинский // Библ. дело. – 2013. – № 6. – С. 33–35.

7. *Стерехова З. Д.* Возможные пути ретрокаталогизации фонда университетской библиотеки [Электронный ресурс] / З. Д. Стерехова // Український інститут науково-технічної і економічної інформації. – Електрон. текст. дан. – К., 2009. – Режим доступа: http://www.uinpei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=439. – Загл. с экрана.

8. *Стукалова А. А.* Ретроспективная конверсия карточных каталогов в ГПНТБ СО РАН / А. А. Стукалова // Библиосфера. – 2012. – № 4. – С. 95–101.

Л. М. Ушакова

Ретроспективная конверсия карточных каталогов и создание имидж-каталога: технологический подход

В статье рассмотрен вопрос ретроспективной конверсии карточных каталогов и создания имидж-каталога в ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: электронные каталоги, карточные каталоги, автоматизированные библиотечно-информационные системы, АБИС, ретроконверсия каталогов, имидж-каталог, ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского.

L. M. Ushakova

Retrospective Conversion of Card Catalogues and the Creation of an Image Directory: A Technological Approach

The article is concerned with the acute problems of the retrospective conversion of card catalogues and the creation of an image directory at V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine.

Key words: electronic catalogues, card catalogues, automated library and information systems (ALIS), retroconversion of card catalogues, image directory.

Надійшла до редколегії 04.12.2013 р.

УДК 025.47ББК

Г. М. Голиш,

канд. іст. наук, доцент,

директор наукової бібліотеки Черкаського

національного університету імені Б. Хмельницького

ПРО ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ДО ПЕРШОГО ВИПУСКУ СЕРЕДНІХ ТАБЛИЦЬ ББК

На основі текстового аналізу першого випуску середніх таблиць ББК, зокрема матеріалів, що стосуються історичних наук, подано окремі критичні зауваження з приводу їхнього компонування, змістового наповнення та рубрикацій. Зроблено висновки про